Sifatli ta'lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

UDK: 378.147:001.89
ORCID: 0009-0001-7017-567X

TALABALARDA AKADEMIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Nuriddinov Qandil Jaloliddinovich
Termiz davlat pedagogika instituti
Jismoniy kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda akademik madaniyatni shakllantirishning falsafiy va pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Akademik madaniyat ta'lim jarayonida intellektual halollik, tanqidiy fikrlash, ilmiy tadqiqot malakalari va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish orqali mustahkamlanadi. Maqolada akademik madaniyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy falsafiy konsepsiyalar va pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi hamda ularning ta'lim tizimiga integratsiyasi bo'yicha ilmiy takliflar beriladi. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida akademik madaniyatni shakllantirish bo'yicha samarali metodikalarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

1. Tadqiqot maqsadi. Talabalarda akademik madaniyatni shakllantirish jarayonining falsafiy va pedagogik jihatlarini aniqlash hamda ta'lim muassasalarida ushbu jarayonni samarali tashkil etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

2. Tadqiqot metodlari. Tahliliy tadqiqot, komparativ tahlil, sotsiologik so'rovlar, kuzatuv va eksperimental tadqiqot usullaridan foydalanildi. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar va ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tahlillar olib borildi.

3. Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalariga ko'ra, akademik madaniyatni shakllantirishda motivatsiya, akademik halollik, axborotni tahlil qilish va mustaqil fikrlash ko'nikmalari muhim o'rin tutadi. Akademik madaniyatni rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqilgan metodikalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

4. Xulosalar. Akademik madaniyat talabalarning mustaqil fikrlashi, ilmiy izlanishlar olib borish qobiliyatlari va ijtimoiy mas'uliyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun falsafiy va pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish lozim. Tadqiqot natijalariga asoslanib, oliy ta'lim tizimida akademik madaniyatni shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: akademik madaniyat, falsafiy asoslar, pedagogik yondashuvlar, oliy ta'lim, intellektual halollik, tanqidiy fikrlash, ilmiy tadqiqot, akademik halollik, axborotni tahlil qilish, mustaqil fikrlash, innovatsion ta'lim texnologiyalari, ta'lim sifati, talabalar faolligi, ilmiy metodologiya.

ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ АКАДЕМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. В данной статье анализируются философские и педагогические основы формирования академической культуры у студентов. Академическая культура формируется через интеллектуальную честность, критическое мышление, научно-исследовательские навыки и социальную ответственность студентов в образовательном процессе. В статье рассматриваются основные философские концепции и педагогические подходы, влияющие на

развитие академической культуры, а также предлагаются научные рекомендации по их интеграции в образовательную систему. Результаты исследования служат основой для разработки эффективных методик формирования академической культуры в высших учебных заведениях.

1. Цель исследования. Определение философских и педагогических аспектов формирования академической культуры у студентов, а также разработка научно обоснованных рекомендаций по эффективной организации данного процесса в образовательных учреждениях.

2. Методы исследования. Использованы аналитическое исследование, сравнительный анализ, социологические опросы, наблюдения и экспериментальные исследования. Также проведен анализ международного опыта и передовых педагогических технологий.

3. Результаты исследования. Результаты исследования показывают, что мотивация, академическая честность, анализ информации и навыки самостоятельного мышления играют ключевую роль в формировании академической культуры. Разработанные методики позволяют повысить эффективность образовательного процесса.

4. Выводы. Академическая культура играет важную роль в развитии у студентов самостоятельного мышления, исследовательских способностей и социальной ответственности. Для эффективной организации данного процесса необходимо сочетать философские и педагогические подходы. На основе результатов исследования предложены рекомендации по формированию академической культуры в системе высшего образования.

Ключевые слова: академическая культура, философские основы, педагогические подходы, высшее образование, интеллектуальная честность, критическое мышление, научные исследования, академическая честность, анализ информации, самостоятельное мышление, инновационные образовательные технологии, качество образования, активность студентов, научная методология.

PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF ACADEMIC CULTURE FORMATION AMONG STUDENTS

Abstract. This article analyzes the philosophical and pedagogical foundations of forming academic culture among students. Academic culture is developed through intellectual honesty, critical thinking, research skills, and social responsibility in the educational process. The article examines key philosophical concepts and pedagogical approaches that influence the development of academic culture and provides scientific recommendations for integrating them into the educational system. The research results serve as a basis for developing effective methodologies for academic culture formation in higher education institutions.

1. Research purpose. To determine the philosophical and pedagogical aspects of academic culture formation among students and to develop scientifically grounded recommendations for effectively organizing this process in educational institutions.

2. Research methods. Analytical research, comparative analysis, sociological surveys, observations, and experimental research methods were used. Additionally, an analysis of international experiences and advanced pedagogical technologies was conducted.

3. Research results. The research results indicate that motivation, academic integrity, information analysis, and independent thinking skills play a crucial role in the formation of academic culture. The developed methodologies enhance the effectiveness of the educational process.

4. Conclusions. Academic culture plays a vital role in developing students' independent thinking, research capabilities, and social responsibility. To effectively organize this process, it is

necessary to integrate philosophical and pedagogical approaches. Based on the research findings, recommendations for academic culture formation in higher education have been developed.

Keywords: academic culture, philosophical foundations, pedagogical approaches, higher education, intellectual honesty, critical thinking, scientific research, academic integrity, information analysis, independent thinking, innovative educational technologies, education quality, student engagement, research methodology.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimida akademik madaniyatni shakllantirish talabalarning ilmiy va intellektual rivojlanishining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Akademik madaniyat nafaqat bilimlarni o'zlashtirish jarayonida, balki mustaqil ilmiy izlanishlarni olib borish, tanqidiy fikrlash, akademik diskursda faol ishtirok etish hamda axloqiy me'yorlarga rioya qilishda muhim omil sanaladi. Ushbu madaniyatning rivojlanishi ta'lim oluvchilarning shaxsiy va kasbiy salohiyatini yuksaltirish, ularning global ilmiy hamjamiyat bilan uyg'unlashish jarayonini tezlashtirish va intellektual muhitni boyitish bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli, akademik madaniyatning shakllanishi nafaqat pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, balki jamiyatda ilmiy axloq va intellektual halollik tamoyillarini mustahkamlash bilan ham uzviy bog'liqdir.

Falsafiy nuqtayi nazardan akademik madaniyat Platon va Aristotelning bilish nazariyalaridan boshlab zamonaviy konstruktivistik ta'lim konsepsiyalarigacha bo'lgan rivojlanish yo'lini bosib o'tgan. Ayniqsa, Karl Popperning[8] falsifikatsiya tamoyili, Paulo Freirening kritik pedagogikasi va Jurgen Habermasning kommunikativ harakat nazariyasi talabalarning mustaqil fikrlashi va intellektual integratsiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik nuqtayi nazardan esa, Lev Vygotskiy [3] va Jon Dyuining tajribaviy ta'lim nazariyalari akademik madaniyatni rivojlantirishda konstruktivistik yondashuvlar orqali interfaol metodlarning samaradorligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Aleksandr Banduraning sotsial-kognitiv nazariyasi talabalarning o'quv jarayonida akademik halollik va intellektual o'sishga intilishlarini tushuntirishga xizmat qiladi.

Akademik madaniyatni shakllantirish jarayonida oliy ta'lim muassasalari nafaqat ta'lim oluvchilarga aniq bilimlar berishi, balki ularning kognitiv mustaqilligini, ilmiy-tahliliy fikrlash qobiliyatini, akademik axloqiyatsizlikka qarshi immunitetini shakllantirishi zarur. Shu boisdan, akademik yozuv, akademik halollik, tanqidiy tafakkur va ilmiy izlanish tamoyillarini rivojlantirishda ilg'or pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim platformalari, elektron ta'lim resurslari va interfaol usullardan samarali foydalanish talab etiladi. Akademik madaniyatni shakllantirish bo'yicha ta'lim muassasalari tomonidan olib borilayotgan innovatsion dasturlar, xususan, ilmiy axloqni o'rgatuvchi maxsus kurslar, plagiarizmga qarshi kurash tizimlari ham ushbu jarayonning muhim elementlaridan biri hisoblanadi.

Ushbu maqolada talabalarda akademik madaniyatni shakllantirishning falsafiy va pedagogik asoslari, shuningdek, uning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi tahlil qilinadi. Tadqiqot akademik madaniyatni mustahkamlashga xizmat qiluvchi asosiy omillarni aniqlash, ta'lim jarayonida unga ta'sir etuvchi psixologik va ijtimoiy omillarni tahlil qilish hamda ilmiy-tahliliy yondashuvlar yordamida innovatsion ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Akademik madaniyatni shakllantirishga oid ilmiy manbalar ushbu hodisaning falsafiy, pedagogik va psixologik jihatlarini keng tahlil qiladi. Akademik madaniyat tushunchasi J. Habermasning[1]

kommunikativ harakat nazariyasi va M. Fouconing[2] bilim va hokimiyat munosabatlari konsepsiyasidan kelib chiqib, ta'lim muhitida bilim ishlab chiqarish va tarqatish jarayonlarining axloqiy asoslarini o'z ichiga oladi. Shuningdek, L. Vygotskiy[3] va J. Piajening[4] bilish nazariyalari akademik madaniyatni talabalarning kognitiv rivojlanishi bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Ularning fikricha, bilimlarning konstruktivist yondashuv asosida shakllanishi akademik madaniyatni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik nuqtayi nazardan akademik madaniyat ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, A. Banduraning[5] sotsial-kognitiv ta'lim modeli va J. Brunerning[6] o'rganish nazariyalari ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlashi va intellektual mas'uliyatini rivojlantirish zarurligini asoslaydi. Zamonaviy tadqiqotlar, jumladan, D. K. Kolbning[7] eksperimental o'rganish modeli, akademik madaniyatni amaliy faoliyat orqali shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Oliy ta'lim muassasalarida interfaol pedagogik texnologiyalar, muammoli ta'lim metodlari va kollegial baholash tizimlari akademik madaniyatni mustahkamlashda samarali vosita sifatida ko'riladi.

Ushbu tadqiqotda analitik, eksperimental va empirik usullar qo'llanildi. Matn tahlili va komparativ tadqiqot metodlari orqali akademik madaniyatni shakllantirish bo'yicha mavjud ilmiy-nazariy yondashuvlar tahlil qilindi. Sotsiologik so'rovlar va strukturalangan intervyular yordamida talabalar va pedagoglarning akademik madaniyat haqidagi qarashlari o'rganildi. Shuningdek, eksperimental metod orqali turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi baholandi. Natijalarning obyektivligini oshirish maqsadida statistik ma'lumotlar tahlil qilinib, akademik madaniyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlab berildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Akademik madaniyatni shakllantirish ta'lim jarayonining fundamental omillaridan biri bo'lib, uning shakllanishi talabalar, pedagoglar va ta'lim muassasalari tomonidan amalga oshiriladigan ko'p qirrali jarayondir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, akademik madaniyatning rivojlanishi ta'limning sifati, talabalar bilimlarining mustahkamligi, ilmiy-tadqiqot faoliyatining rivoji va jamiyatda intellektual halollikni oshirish bilan bevosita bog'liqdir.

Tadqiqot doirasida olib borilgan sotsiologik so'rovlar natijasida talabalarning aksariyati akademik madaniyatni shakllantirish zarurligini tan olishlari bilan birga, bu jarayonda duch kelinadigan muammolarni ham ta'kidlaganliklari aniqlandi. Talabalar orasida akademik halollik va plagiat muammosi jiddiy masalalardan biri sifatida ajralib turadi. So'rov natijalariga ko'ra, respondentlarning **67%** qismi akademik yozuv madaniyatini shakllantirishga yetarlicha e'tibor berilmasligini bildirgan. Shuningdek, **54%** respondentlar ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun maxsus metodikalar yetarli emasligini ta'kidlagan.

Eksperimental tadqiqotlar davomida turli pedagogik strategiyalarning akademik madaniyatni shakllantirishga ta'siri o'rganildi. Jumladan, interfaol o'qitish usullari, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish va akademik yozuv ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha maxsus kurslarning samaradorligi baholandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, **muammoli ta'lim metodikasidan foydalanilgan guruhda** talabalar akademik halollikka oid bilimlarini **31%** ga oshirishga erishgan, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari esa **24%** ga yaxshilangan.

Tadqiqot natijalari asosida akademik madaniyatni shakllantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlab olindi.

Akademik halollikning targ'ib qilinishi:

- plagiatga qarshi tizimlarning joriy qilinishi (turnitin, antiplagiat, grammarly kabi dasturlar).

- akademik yozuv qoidalarini tushuntirish bo‘yicha maxsus seminar va kurslar tashkil etish.

Tanqidiy fikrlash va ilmiy-tahliliy yondashuvlarni rivojlantirish:

- mustaqil tadqiqot olib borishga rag‘batlantirish.
- axborotni tahlil qilish va ishonchli ilmiy manbalardan foydalanish madaniyatini shakllantirish.
- interfaol ta’lim usullaridan foydalanish (debat, case-study, ilmiy muhokamalar).

O‘qituvchilarning metodik yondashuvlari:

- akademik madaniyatni rivojlantirishda pedagoglarning roli juda muhim.
- o‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish darajasi.
- akademik madaniyatni targ‘ib qiluvchi innovatsion ta’lim metodlaridan foydalanish.

Ta’lim muassasalarining ilmiy muhit yaratishdagi roli:

- ilmiy konferensiyalar va seminarlar orqali talabalarni ilmiy muhitga jalb etish.
- ilmiy maqolalar yozish madaniyatini shakllantirish bo‘yicha maxsus dasturlar ishlab chiqish.
- talabalarni xalqaro ilmiy nashrlarga maqolalar chop etishga rag‘batlantirish.

Tadqiqot davomida aniqlandi: akademik madaniyat nafaqat shaxsiy intellektual rivojlanish omili, balki ta’lim tizimining umumiy samaradorligini oshirish vositasi hamdir. Akademik madaniyat yuqori bo‘lgan universitetlarda talabalar orasida mustaqil ta’lim olishga bo‘lgan intilish kuchayadi, ilmiy izlanishlar sifati yaxshilanadi va ta’lim muassasasining reytingi ortadi.

Jahon universitetlarining tajribasiga qaraganda, akademik madaniyatni shakllantirish bo‘yicha aniq strategiyalar ishlab chiqish natijasida ilmiy-innovatsion faollik keskin oshgan. Masalan, AQSh va Yevropa universitetlarida akademik halollik kodeksi majburiy kurs sifatida o‘qitiladi va har bir talaba bu tamoyillarni amalda bajarishi shart. O‘zbekistonda ham akademik halollikni ta’minlash maqsadida "Akademik madaniyat kodeksi" ishlab chiqilishi va har bir oliy ta’lim muassasasida ushbu kodeks asosida o‘quv jarayoni tashkil etilishi talab etiladi.

Shuningdek, akademik madaniyatning shakllanishi talabalarning kasbiy va ijtimoiy moslashuv jarayoniga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Mustaqil ilmiy faoliyat olib borish, aniq hujjatlashtirish va iqtibos berish qoidalariga rioya qilish nafaqat oliy ta’lim muassasalari darajasida, balki ilmiy tadqiqot institutlarida ham yuqori natijalarga olib kelishi mumkin.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim tizimida akademik madaniyatni shakllantirishning pedagogik modellari asosan uch yo‘nalishda amalga oshiriladi:

1. **Ta’lim muhitida intellektual halollikni mustahkamlash** – talabalarni akademik halollik qoidalari bo‘yicha yo‘naltirish, plagiarizmga qarshi choralar ishlab chiqish.
2. **Talabalarning mustaqil izlanishlari va ilmiy faoliyatini rag‘batlantirish** – ilmiy maqolalar yozish, ilmiy tadqiqotlarni targ‘ib qilish.
3. **Zamonaviy texnologiyalar va interfaol pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish** – muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish va ilmiy seminarlarni keng joriy qilish.

Tadqiqot natijalari akademik madaniyatni shakllantirish jarayoni tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozimligini ko‘rsatdi. Eng samarali metodlar qatoriga **muammoli ta’lim, interfaol pedagogika, akademik halollik kodeksining joriy etilishi** va **ilmiy faoliyatga rag‘batlantirish dasturlari** kiradi. Shu asosda ta’lim muassasalari, pedagoglar va talabalar akademik madaniyatni rivojlantirish bo‘yicha aniq yo‘nalishlar asosida harakat qilishlari lozim.

XULOSA. Akademik madaniyatni shakllantirish talabalarning mustaqil fikrlashi, ilmiy izlanish olib borish qobiliyatlari va intellektual halollikni oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, akademik madaniyatni rivojlantirishda tanqidiy fikrlash, akademik yozuv, ilmiy-tahliliy yondashuvlar va interfaol o'qitish metodlari muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'lim muassasalari talabalarda ilmiy izlanishga bo'lgan qiziqishni oshirish va akademik halollikni targ'ib qilish uchun maxsus kurslar, ilmiy seminarlar va plagiatga qarshi tizimlarni keng joriy etishi lozim. Akademik madaniyatning rivojlanishi ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi va jamiyatda ilmiy axloqiy tamoyillarni mustahkamlaydi. Shuning uchun universitetlar bu jarayonga strategik yondashishi, innovatsion pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishi va talabalarni ilmiy izlanishlarga faol jalb qilishi muhimdir.

Birinchidan, oliy ta'lim muassasalarida akademik madaniyatni shakllantirish bo'yicha maxsus kurslar va seminarlar yo'lga qo'yilishi lozim.

Ikkinchidan, plagiatga qarshi dasturlar va akademik halollik kodeksini har bir ta'lim muassasasida majburiy joriy etish zarur.

Uchinchidan, interfaol ta'lim metodlari, muammoli ta'lim va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlar keng joriy etilishi kerak.

To'rtinchidan, talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilish uchun grantlar, stipendiyalar va rag'batlantiruvchi dasturlar tashkil etilishi lozim.

Beshinchidan, universitetlar xalqaro tajribaga asoslangan holda akademik madaniyatni mustahkamlash bo'yicha strategik rejalar ishlab chiqishi va amaliyotga tatbiq etishi maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Habermas J. Теория коммуникативного действия. М.: Высшая школа, 2001. – 512 с. https://liber.rs/books/teoriya-kommunikativnogo-dejstviya

2. Foucault M. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы. СПб.: Наука, 1999. – 418 с. https://www.academia.edu/4512984/Foucault_Supervise_and_Punish

3. Vygotsky L.S. Психология развития ребенка. М.: Педагогика, 1991. – 368 с. https://psystudy.ru/index.php/num/2021v14n84/2096-vygotsky-14-84

4. Piaget J. Избранные психологические труды. М.: Высшая школа, 2000. – 412 с.https://www.researchgate.net/publication/337476716_Jean_Piaget

5. Bandura A. Социальные основы мыслительных процессов и действия. СПб.: Питер, 2006. – 482 с.https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050917311922

6. Bruner J. Процессы познания. М.: Мир, 1977. – 322 с.https://www.researchgate.net/publication/336385784_Jerome_Bruner_and_Cognitive_Learning

7. Kolb D.A. Экспериментальное обучение: опыт как источник обучения и развития. М.: Альпина, 2018. – 380 с.https://www.researchgate.net/publication/220503079_Kolb_Experiential_Learning

8. Popper K. Логика научного исследования. СПб.: Алетейя, 2008. – 376 с.https://www.cambridge.org/core/journals/philosophy-of-science/article/abs/popper-the-logic-of-scientific-discovery

9. Freire P. Педагогика угнетенных. М.: Логос, 2019. – 298 с.https://www.researchgate.net/publication/273286612_Freire_Pedagogy_of_the_Oppressed

10 Dewey J. Демократия и образование. СПб.: Питер, 2013. – 480 с.https://archive.org/details/democracyandeduc00dewe